

POKONCILSKI PASTORALNO-TEOLOŠKI POMACI

Josip BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Članak analizira pastoralno teološke trendove i odgovarajuće pastoralne pomake u pokoncilskim godinama u specifičnom povijesnom, društvenom i političkom kontekstu u Hrvatskoj odnosno u Crkve u Hrvata. U pokoncilskom razdoblju vidljiva je određena ambivalencija. S jedne strane, entuzijazam i iskrena želja za provođenjem transformacije pretkoncilске Crkve u pokoncilsku. S druge strane, događa se pastoralna zasićenost, koja čini dušobrižničku djelatnost manje učinkovitom. U pojedinim pastoralnim područjima ne koriste se dovoljno sve mogućnosti, koje poizlaze iz duha II. vatikanskog koncila.

Vrijeme poslije II. vatikanskog karakterizira više obilježja, primjerice *Teološko-pastoralni tjedan*, novine *Glas koncila* i Centar *Kršćanska sadašnjost*, koji postaju glavnim promotorima koncilске obnove u Crkve u Hrvata. Ipak nije se dogodila željena deklerekalizacija pastoralnog koncepta, nisu učinjena potrebna crkveno-sociološka istraživanja, a k tomu i nadalje je podupiran model Crkve naroda, što se posebno manifestiralo velikim vjerničkim skupovima tijekom 70-ih i 80-ih godina. Premda u Hrvatskoj nastaju i izvana se uvode razni duhovni pokreti, premda je razvijena zavidna i jedinstvena župna katehizacija (bez većeg udjela vjernika laika) i premda su učinjeni veliki pomaci u pastoralu sakramenata, ipak nisu zaživjele potrebne pokoncilске crkvene i pastoralne strukture, koje su nužne za pastoralne djelovanje Crkve. Prvi demokratski izbori u godini 1990. zatekli su Crkvu nespremnom za učinkovitije djelovanje »ad intra«, a posebno »ad extra«. Nametnuti rat Hrvatskoj kao i »poratno razdoblje« oslabili su kritičko-proročku ulogu i zadaću Crkve u društvu. Usprkos toga Crkva je uspjela tijekom 90-ih godina uspostaviti Vojni vikarijat i vojne kapelanije, ući u staračke domove i bolnice. Zaključno se može konstatirati da Crkvi u Hrvatskoj nije optimalno uspjelo recipirati II. vatikanski koncil i prilagoditi se novoj društveno-političkoj situaciji. Pastoralno-teološki pomaci nisu u jednakoj mjeri učinjeni na svim područjima crkvenog djelovanja.

Ključne riječi: koncilski entuzijazam, Crkva u Hrvata, deklerekalizacija, pastoralni pomaci, crkvenost, pastoral sakramenata.

Uvodne napomene

U uvodnim konstatacijama Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes« piše da »čovječanstvo sa starijega shvaćanja poretka stvarnosti prelazi u dinamično i evolutivno, a odatle nastaje nova neizreciva

kompleksnost problema, koja zahtijeva nove analize i nove sinteze¹. Crkva u Hrvatskoj sastavni je dio toga čovječanstva, kao što je već i trinaest stoljeća i sastavni dio univerzalne Kristove Crkve. Događeni II. vatikanski koncil želio je i Crkvu, kao sastavni dio svekolikog čovječanstva, učiniti dinamičnom kako »ad intra«, tako i »ad extra« i na svoj način evolutivnom radi nje same, radi čovjeka kome je poslana i radi svijeta u kojem živi i djeluje. Dinamično i evolutivno uvijek je u sebi ambivalentno, tj. za neke ide prebrzo i nekontrolirano, za druge pak presporo i nedovoljno učinkovito.

Kraj jednog stoljeća i skori početak novog tisućljeća, ustvari sveukupno uzevši, tri i po prijeđenih i proživljenih pokoncilskih desetljeća, dovoljno su opravdani razlog da Crkva u Hrvatskoj načini određenu teološku i pastoralnu bilancu svoga života i djelovanja. Već sada su moguće, a jednako tako i potrebne prve veće pokoncilske analize i sinteze. One su zajedno sa crkvenim i društvenim, ali i sa svesvjetskim izazovima bitan preduvjet za određivanje mogućih i potrebnih teoloških i pastoralnih perspektiva. Pojedini nakupljeni i nikada dokraja radikalno rješavani crkveni i pastoralni problemi čine pastoralnu djelatnost sve kompleksnijom, i u mnogim segmentima sve manje učinkovitom.

Ovo izlaganje namjerno stavlja u drugi plan pokoncilsku cjelokupnu liturgijsku obnovu i svekolika katehetska pokoncilska kretanja, budući da je o njima riječ u drugim predavanjima.²

Izlaganje ima za cilj sažeto naznačiti glavne pastoralno-teološke trendove od II. vatikanskog koncila do 2000. godine. Zatim, opisati postupnu »transformaciju« pretkoncilske Crkve u pokoncilsku u pojedinim teološkim i pastoralnim područjima. I naposljetku, istaći pojedine pastoralno-teološke pomake i pastoralne inovacije kojih je sigurno bilo. Izlaganje nema za cilj naznačivanje pastoralnih perspektiva, budući da je to predmet jednog drugog izlaganja.³

1 Glavni pastoralno-teološki trendovi u Hrvatskoj poslije II. vatikanskog koncila

II. vatikanski koncil inicirao je različite trendove u svakoj partikularnoj Crkvi, pa tako i u Crkvi u Hrvatskoj. Ti trendovi bili su, s jedne strane, ovisni o koncilskim kao i pokoncilskim događanjima u svijetu, a s druge strane ovisili su i o povijesno-kulturnom i društveno-političkom kontekstu u kojem je egzistirala

¹ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes«, u: *II. vatikanski koncil, Dokumenti: latinski i hrvatski*, Zagreb, 1970., br. 5.

² O tome govori B. Škunca u predavanju na ovom TPT- pod naslovom »Ostvarenje liturgijske pokoncilske obnove« i predavanje A. Hoblaja s naslovom »Katehetska pokoncilska kretanja«.

³ O tome je riječ u trinaestom i zadnjem izlaganju na ovogodišnjem TPT-u. Izlaganje P. Aračića koje nosi naslov »Pastoralne vizije i pastoralna usmjerenja«.

i djelovala Crkva određenog jezičnog područja. Povijesni, društveni i napose politički kontekst Crkve u Hrvata bio je specifičan. U njemu su se iskristalizirali pojedini pastoralno-teološki trendovi, koji se ovdje kratko obrađuju. Pojedini trendovi mogu i trebaju biti predmet daljnjih sustavnih istraživanja.

1.1 Teološki i pastoralni entuzijazam prvih pokoncilskih godina

Katolička Crkva u bivšoj državi, osobito u prvih petnaest godina, bila je idejno i administrativno stjerana u svojevrсни društveni geto u kojem ostaje do demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. godine. Katoličkoj Crkvi je od 1945. godine nametnuta nova pozicija u društvu. Tako su o njezinom pozicioniranju u društvu više odlučivali drugi nego ona sama. Odmah poslije završetka II. svjetskog rata Katolička Crkva nije smjela više izdavati svoje novine i knjige, ukinut je školski vjeronauk, zabranjena su sva vjernička laička udruženja, zatvorena pojedina sjemeništa i bogoslovije, a Rimokatolički bogoslovni fakultet je početkom 1952. godine *de facto*, ali ne i *de iure* prestao biti sastavnim dijelom Sveučilišta u Zagrebu. Teologija je posve i radikalno vraćena unutar crkvenih zidina, a pastoral je reduciran na prostore unutar crkvenog praga. Dok se Crkva u komunističkim zemljama borila da preživi u svojem društvenom getu, dotle je Katolička Crkva u ostalim slobodnim i demokratskim zemljama Europe i svijeta tražila novo lice Crkve. Za Crkvu pod »željeznom zavjesom« nije bio moguć prirodan i normalan, brz ili spor razvoj, koji bi korespondirao s idejnim, društvenim i civilizacijskim razvojem, koji su činile Crkve slobodnih demokratskih društava.

Početkom 1959. godine (25. siječnja) bio je sazvan II. vatikanski koncil. Upravo je taj Koncil doprinio tome da teologija i pastoral među kršćanima katolicima doživljavaju nove ideje i poticaje, te neočekivani entuzijazam. U tom kontekstu opravdano je govoriti i o teološkom i pastoralnom entuzijazmu koncilskih, a posebno prvih pokoncilskih godina u Crkvi hrvatskog govornog područja u bivšoj državi, dakako unutar zadanih društvenih granica i društveno političkih ograničenja. Taj entuzijazam prepoznaje se i očituje se na nekoliko ključnih pokazatelja kao što su: *Teološko-pastoralni tjedan za svećenike*, *Glas koncila*, *Kršćanska sadašnjost*, *brzo prevođenje koncilskih dokumenata i liturgijskih knjiga/obrednika*, *održavanje mnogobrojnih tribina i konferencija*, *aktivnosti vjernika laika*, te *osnivanje raznih teoloških instituta* ponajprije u Zagrebu⁴, a zatim i u drugim većim gradovima Hrvatske.

⁴ Godine 1961. osnovan je *Katehetski institut* unutar Katoličkog bogoslovnog fakulteta, 1963. godine otpočinje radom u okviru istoimenog Fakulteta *Institut za crkvenu glazbu*, a 1969. godine otvara se unutar Fakulteta i *Institut za teološku kulturu laika*. Godine 1963. Katolički bogoslovni fakultet ponovno oživljava izdavanje *Bogoslovne smotre*, znanstveni časopis koji je osnovan 1910. godine. 1966. u Splitu počinje izlaziti časopis *Crkva u svijetu*.

Pojedini umni i dalekovidni ljudi na čelu s koncilskim čovjekom, zagrebačkim nadbiskupom i kasnije kardinalom Franjom Šeperom, prepoznali su znakove svoga vremena, te su utemeljenjem *Teološko-pastoralnog tjedna, Glasa koncila i Kršćanske sadašnjosti* dokazali ne samo svoju teološku i pastoralnu osjetljivost i brižljivost, nego su prihvatili i započeli postupnu transformaciju pretkoncilске Crkve u pokoncilsku na ovim našim prostorima. Te tri koncilске ustanove, uz svoja ponekad i manje uspješna razdoblja, postale su kamenom temeljcem pokoncilске vizije Crkve u Hrvata, promotorom koncilске obnove duboko i trajno oblikujući teološki crkveni i uopće pastoralni život tijekom zadnjih 40 godina 20. stoljeća. Te ustanove trebaju biti znanstveno-teološki istražene i vrednovane, dakako uz druga pokoncilska ostvarenja diljem Republike Hrvatske i šire. No, to je predmet magistarskih i doktorskih teza.

Teološko-pastoralni tjedan za svećenike, po kojem je Katolički bogoslovni fakultet »perjanica na Zagrebačkom sveučilištu«⁵ s obzirom na permanentnu izobrazbu, održan je prije II. vatikanskog koncila, prvi puta 21.–24. veljače 1961. godine u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu u dvorani »Vijenac« u Zagrebu i održava se kontinuirano do danas. Održavan je i u godinama domovinskog rata u Hrvatskoj. Ideja Tjedna niknula je 1959. godine dopisom tadašnjeg Velikog kancelara, dr. Franje Šepera, nadbiskupa koadjutora, Dekanatu Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu u kojem Šeper piše da je prijeko potrebno svake godine održati neku vrst »tečaja za svećenike kroz jednu sedmicu s nekoliko predavanja dnevno i s diskusijom«.⁶

Začetnici-pokretači tečaja/tjedna uz nadbiskupa Šepera bili su: dr. Bonaventura Duda; dr. Tomislav J. Šagi-Bunić; preč. Stjepan Slaviček; preč. Ivna Jurak i preč. Drago Znidaršić. Prva dva tečaja održana su u predvečerje II. vatikanskog koncila, treći, četvrti i peti za vrijeme koncila.⁷ Od 1961. do 1968. godine zove se Teološki tečaj za svećenike, a od 1968. godine nosi današnji naslov *Teološko-pastoralni tjedan*. Broj sudionika na prvom tečaju 1961. godine bio je 250 sve-

⁵ KRALJEVIĆ, Petar, Pozdravni govor prof. dr. Petra Kraljevića, prorektora Sveučilišta u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra* 67 (1997), br. 2–3, str. 116–118, ovdje 117.

⁶ *Dopis Dr. Franje Šepera, Velikog kancelara, nadbiskupa koadjutora* od 5. studenoga 1959. (Br. 17/K), upućen Dekanatu Bogoslovnog fakulteta Zagreb. Svoj prijedlog Šeper obrazlaže na slijedeći način: »Teološka znanost napreduje, dolaze novi problemi, iznalaze se nova rješenja, Rim daje mnoge smjernice. Sve je to za velik dio klera nepoznanica, jer mu pastoralni rad ne daje vremena za studij. Osim toga je nova teološka literatura najvećem dijelu svećenika nepristupačna, bilo radi nemogućnosti da se nabavi, bilo radi nepoznavanja stranih jezika.«

⁷ Prvi, drugi i treći TPT-i održani su u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu, Kaptol 29 u dvorani »Vijenac«. Zbog premalog kapaciteta dvorane prelazi se u Nadbiskupsko dječjačko sjemenište, Voćarska cesta 106, u kojem se održava četvrti tečaj i svi ostali tjedni do danas. Usp. UDOVIČIĆ, Franjo, *Petnaest godina Teološko-pastoralnih tjedana u Zagrebu (1961.–1975.)*. Diplomski rad pod vodstvom prof. dr. Bonaventure Duda, Podravska slatina, 1975., str. 9.

ćenika i biskupa, a u drugoj polovici šezdesetih godina popeo se na 1000 svećenika.⁸ Spočetka su u teološkim tečajevima sudjelovali i svećenici iz Slovenije.⁹ U prvim tjednima obrađivalo se više tema s različitih teoloških aspekata: od Biblije, patrologije do dogmatike, zatim pastoralno-liturgijska pitanja prakse. Teološko-pastoralni tjedan bio je uzor i povod za osnivanje regionalnih svećeničkih tjedana, katehetskih škola, te različitih teoloških i pastoralnih skupova.¹⁰ Od svojih prvih dana Tjedan je imao ekumensku i dijalošku dimenziju, budući da su na njegovom otvaranju i radu bili nazočni predstavnici sestarskih crkava i Islamske zajednice. Predavači na Tjednu bili su teolozi i drugi stručnjaci, ponajprije iz hrvatskog govornog područja, a povremeno i iz inozemstva. U prvim pokoncilskim godinama svoga djelovanja u Dječaćkom sjemeništu Tjedan je prakticirao intenzivan rad u grupama, donosio veoma zanimljive i aktualne rezolucije.

Druga ustanova, koja djeluje kontinuirano gotovo četiri desetljeća jesu katoličke novine *Glas koncila*. Započinju kao ciklostilom umnoženi bilten 4. listopada 1962. godine s naslovom *Glas s Koncila*. Tjednik,¹¹ a kao prvi redovni, tiskom objelodanjeni broj 29. rujna 1963. godine s naslovom *Glas koncila. Novo lice Crkve*. Najprije su te novine bile tjednik, zatim dvotjednik i danas su katolički tjednik. Iz naslova tih novina je prepoznatljiva temeljna intencija urednika i njegovih suradnika. Ponajprije novine su željele kršćansku javnost u domovini informirati o onome što se događalo na II. vatikanskom koncilu. Stoga su i imale naziv *Glas s koncila*, što bi se moglo shvatiti kao i poruke s Koncila. Brzo novine dobivaju naslov *Glas Koncila. Novo lice Crkve*. Upravo ovaj naslov potvrđuje da je taj katolički dvotjednik htio biti ne samo Glas s Koncila nego ujedno tumačenje i uprisutnjenje Koncila na ovim našim prostorima, kao i promicanje koncilskih ideja u narodu Božjemu. Istodobno na svojim stranicama posredovao je teološki i pastoralno novo lice posaborske Crkve, koja se radala i oblikovala teološkom i vjerničkom zauzetošću i vidovitošću koncilskih otaca. Izlaženje *Glasa Koncila* pomaže »u proučavanju problema, uspona i padova, nada i teško-

⁸ Vidi UDOVIČIĆ (1975.), str. 14.

⁹ Usp. DUDA, Bonaventura, »25 godina našeg najvećeg svećeničkog skupa«, u: *Glas koncila* 1985., str. 2, 5 + 3, 8.

¹⁰ Iz inicijative zagrebačkog tečaja/tjedna, tog najvećeg skupa katoličkog svećenstva u Hrvatskoj porodili su se i »drugi slični tečajevi, tjedni, škole – i u Hrvatskoj i u Sloveniji, po biskupijama i među biskupijama kao i u redovnika i redovnica«. DUDA, Bonaventura, Uvodna Riječ na XXV. TPT-u, u: *Bogoslovska smotra* 55 (1985), br. 3–4, str. 279–283, ovdje 279.

¹¹ Usp. *Glas s Koncila*. Tjednik. Izdaje: Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb. Odgovara Dragutin Hren, Zagreb, 1962. »Pod tim je naslovom od 4. listopada do 8. prosinca objavljeno 11 brojeva.«

Vidi NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL – GLAS KONCILIA (izdavač), *Bibliografija Glasa koncila*, 1962.–1973., Zagreb, 1973., VI.

ća, napetosti i oduševljavanja u tijeku ovih godina, obilježenih koncilskom obnovom, kako u našoj Crkvi, tako u Katoličkoj Crkvi općenito u svijetu ...»¹²

Treća ustanova, koja je na teološko-znanstvenom i na pastoralno-teološkom planu iznimno puno doprinijela tome da koncilski teologija bude istraživana, popularizirana i u šire slojeve naroda usađivana, je Centar za koncilski istraživanja *Kršćanska sadašnjost*, ustanovljen dekretom nadbiskupa Franje Šepera od 22. veljače 1968. godine.¹³ Dvije godine prije, naime 1966. tiskan je prvi broj »Svesci«, kojima se željelo, prema riječima Redakcije, pomoći istinskijem i plodonosnijem »kročenju Koncila kod nas«. Centar *Kršćanska sadašnjost* već u prvim godinama svoga postojanja i djelovanja utemeljuje razne biblioteke u kojima se izdaju teološki sadržaji raznih teoloških usmjerenja, primjerice biblioteka »Teološki radovi« i biblioteka »Volumina theologica.« U proljeće 1970. godine Centar počinje izdavati tjedni informativni bilten pod naslovom AKSA, tj. »Aktualnosti KS« kao početak Katoličke novinske agencije. Iste godine *Kršćanska sadašnjost* pokrenula je kršćansku obiteljsku reviju »KANA«. Nedugo iza toga formirana je »Pastoralno-katehetska služba Kršćanska sadašnjost« PAKS za izdavanje različitih katehetskih materijala i priručnika, te katekizama.¹⁴

Okupljena grupa vrsnih hrvatskih teologa u *Kršćanskoj sadašnjosti* po svojoj erudiciji, jakoj teološkoj i nacionalnoj motivaciji, prepoznajući znakove vremena nastojala je ostvarivati dva cilja. Prvi, učiniti koncilski misao nazočnom, shvatljivom i prihvatljivom u hrvatskoj Crkvi. Pri tome su se prevodili koncilski dokumenti, ponajprije pojedinačno, a 1970. godine izdani su svi zajedno.¹⁵ Prevođeni su i strani autori, posebno oni koji su bili poznati širom Europe, a velikim dijelom i svijeta. Drugi cilj bio je stvaranje hrvatske teologije pomoću hrvatskih teologa i hrvatskih teoloških djela. Bili su protiv toga da se »puk očuva u spokojnom neznanju«, tražeći istodobno da se Božji narod suočava s novim spoznajama na području religije i teologije.¹⁶ S pravom su išli za izdavanjem knjiga i revija znanstveno-teološkog i povijesno-istraživačkog karaktera.

Dosada rečenim nije obuhvaćeno »sve« što se tada u Hrvatskoj događalo i izdavallo, već ono »specifično« i veoma rašireno. U Hrvatskoj je postojao i drugi

¹² LADIKA, Josip, Predgovor, u: *Bibliografija Glasa koncila* (1973.), III.

¹³ ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav J., »Deset godina Kršćanske sadašnjosti«, u: *Svesci*, Zagreb, 1979., br. 34, str. 2–26, ovdje 7.

¹⁴ Iste godine Teološko-pastoralni tjedan u svojoj 8. rezoluciji o Religioznom tisku iznosi slijedeću konstataciju: »Očita je također neodložna potreba što hitnijega stvaranja jednog fundusa barem temeljne teološke i pastoralne literature, da bi na razini misli naša Crkva što prije mogla dozreti za težinu svojih sadašnjih zadataka.« 8. Rezolucija: Religiozni tisak, u: *Bogoslovska smotra* 40 (1970), br. 1, str. 123.

¹⁵ Vidi: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb, 1970.

¹⁶ Usp. ŠAGI-BUNIĆ (1970.), str. 13.

tisak, primjerice od *Ćirilo-Methodskog društva* u Zagrebu do *Crkve u svijetu* u Splitu.

Prve pokoncilske godine u Hrvatskoj bile su prožete, s jedne strane, s velikim zanimanjem i oduševljenjem za koncilsko i novo, kako u teologiji tako i u pastoralnom djelovanju. Bilo je to doba iznimnog teološkog i pastoralnog entuzijazma na svećeničkim skupovima, na raznim tribinama i konferencijama. S druge strane, bilo je i opiranja koncilskom i novom, pastoralno još neisprobano. I na teološkim učilištima tada se puno više pisalo i teološki razgovaralo, nego danas.

1.2 Veliki vjernički skupovi u Hrvatskoj

Drugi opći pokoncilski trend u Hrvatskoj bili su veliki vjernički skupovi, koji su započeli početkom 70-ih godina, svoje polufinale doživjeli u Nacionalnom euharistijskom kongresu (NEK-u) 1984. na Mariji Bistrici i svoj finale u dva pastoralna pohoda pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj u devedesetim godinama 20. stoljeća (1994. i 1998.). Sve te skupove nužno je gledati i analizirati unutar odrednica pastoralnih nakana tadašnjih biskupa Crkve u Hrvata, koji su svojom poslanicom *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*¹⁷ 1976. godine najavili pastoralni program devetgodišnjeg jubileja u kojem se »Crkva među Hrvatima htjela okupiti u novo vrijeme suočena s pojavama sekularizacije, urbanizacije, industrijalizacije, ateizacije ...«¹⁸ Taj devetgodišnji jubilej imao je svoj uvod u Međunarodnom mariološkom i marijanskom kongresu u Zagrebu i u Mariji Bistrici 1971. godine. No njegovo kontinuirano i intenzivno slavljenje započinje Hrvatskom marijanskom godinom i proslavom u Solinu 1976. godine. Nastavlja se proslavom u Kninu 1978. godine, u Ninu 1979. godine, u Zagrebu 1980. godine (Benediktova godina), 1982. godine proslavom osamstote godišnjice rođenja sv. Franje, 1983. godine petstotom obljetnicom hrvatskoga prvotiska. Unutar toga razdoblja proslavljeni su osamstota godišnjica dolaska prvoga pape među Hrvate u Zadru 1977. godine, stota godišnjica uspostave redovne crkvene uprave u Bosni i Hercegovini u Sarajevu 1982. godine. Tu obljetnicu iste godine proslavile su i mostarsko-duvanjska i trebinjsko-mrkanjska biskupija, te banjalučka biskupija. Osim toga, 1982. godine u Đakovu je proslavljena stogodišnjica đakovačke katedrale, te u Ježenju pokraj Pazina Dobrilina godina.

Svim tim velikim vjerničkim skupovima katolički biskupi Crkve u Hrvata imali su prvotni i temeljni cilj »Obnovu vjere u našem narodu«.¹⁹ Ta obnova

¹⁷ BISKUPSKA POSLANICA, *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, KS, Zagreb, 1976.

¹⁸ *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata / NEK 1984.* (uredili: PERIČIĆ, Eduard / ŠKVORČEVIĆ, Antun, Zagreb, 1986., str. 23.

¹⁹ Vidi BISKUPSKA POSLANICA (1976.), br. 13–22.

imala je nekoliko važnih dimenzija. Bila je izrazito marijanski koncipirana i usmjerena.²⁰ Stoga su i najveća završna slavlja održana u marijanskim svetištima. Obnova je bila napose povijesno argumentirana i na povijesnim događajima zasnivana. Veliki naglasak stavljen je na obitelj kao domaću Crkvu. S tim u svezi biskupi tada izričito ističu: »Ne može biti sumnje da su naše hrvatske kršćanske obitelji kroz ovu našu dugu i slavnu, ali i mukotrpnju povijest bile najtemeljniji prenositelji osnovne evanđeoske poruke i čuvari kršćanske vjere u narodu; i da budućnost hrvatskog kršćanstva ponajviše ovisi o kršćanskom zdravlju, ljubavi i svetosti hrvatskih katoličkih obitelji.«²¹ Istodobno je isticano bogatstvo pučke pobožnosti. No, bilo je i suvremenih elemenata, primjerice, o Svetom pismu u obitelji i liturgiji, o tisku u službi Evanđelja i o buđenju novih duhovnih pokreta. Dakako da nisu izostale teme poput baštine nesloge i razdora u hrvatskom narodu, poziva na obraćenje i pomirenje, ekumenski element, te pravo nerođenih na život.

Svi ti veliki vjernički skupovi imaju nekoliko zajedničkih karakteristika. Skupovi su razvijali i učvršćivali više crkvenost tradicionalnog nego modernog i koncilskog tipa. Dopuštali su da u njima i po njima dolazi do izražaja sve bogatstvo kao i sva stupnjevitost vjere u hrvatskom narodu. Svojom teološkom i pastoralnom koncepcijom bili su nerijetko usmjereni na prošlost. Željeli su vjernicima i onima koji nisu vjernici dokazivati da je Crkva još tu, da kršćana ima veliki broj neovisno o stupnju njihove vjere. Skupovi su u sebi nosili naboj vjerskog, nacionalnog i trijumfalnog, što u ono vrijeme nije imalo negativan prizvuk. Kod mnogih pojedinaca doprinosili su više čuvanju njihovoga nacionalnog identiteta, a manje rastu i učvršćivanju njihovoga osobnog vjerničkog identiteta.

Veliki vjernički skupovi u Hrvatskoj nisu rješavali problem distancirane crkvenosti²² odnosno fenomena kršćanstva po izboru.²³ Prema provedenom sociološkom istraživanju 1997. godine u Hrvatskoj, koje je proveo Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a na temelju indikatora odlaženja na misu,

---

²⁰ U svezi marijanskog štovanja u Hrvatskoj i održavanja marioloških simpozija vidi »Zbornik radova Naša prošteništa i Crkva na putu«, u: *Bogoslovska smotra* 54 (1984), br. 4. Zatim vidi: *Bogorodica u hrvatskom narodu*. Zbornik radova Prvog hrvatskog mariološkog kongresa. Split 9. i 10. rujna 1976. godine. Teološki radovi, KS, Zagreb, 1978., sv. 10–11. Vidi i »Pučka pobožnost s osobitim obzirom na štovanje Gospe«, u: *Bogoslovska smotra* 53 (1983), br. 2–3, str. 163–183.

²¹ BISKUPSKA POSLANICA (1976.), br. 19.

²² O problemu stupnjevite i distancirane crkvenosti vidi BALOBAN, Josip, »Stupnjevita crkvenost današnjeg kršćanina: realnost i opasnost«, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996), br. 2–3, str. 403–422.

²³ Više o tome vidi KUŠAR, Stjepan, »Djelomično prihvaćanje vjere – kršćanstvo po izboru«, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996), br. 2–3, str. 319–345.

profiliraju se tri kategorije vjernika: praktični vjernici (25% ukupne populacije); tradicionalni vjernici (50% ukupne populacije) i nominalni vjernici (oko 15% ukupne populacije).²⁴

1.3 Nastajanje duhovnih pokreta

Treći pastoralni trend predstavljaju novi duhovni pokreti. Oni se javljaju u hrvatskoj Crkvi u sedamdesetim godinama. U Hrvatskoj se ukorijenjuju slijedeći duhovni pokreti: fokolarini, kursiljo, meditacije, karizmatici, neokatekumeni, bračni vikendi, svećenički marijanski pokret, pokret mladih iz Taizea.²⁵ Na hrvatskom tlu niču molitvene skupine i seminari za osnovno religiozno iskustvo. Svi ti pokreti plod su kako posaborskog gibanja u Crkvi tako i specifične crkvene i društvene situacije, koja je omogućila i na svoj način pospješila ukorjenjivanje i nastajanje tih duhovnih gibanja. Do demokratskih promjena u Hrvatskoj pokreti su, zbog nemogućnosti da djeluju »ad extra«, tj. prema društvu i javnosti uopće, okrenuti prema Crkvi i njezinim članovima, sa željom produblivanja i učvršćivanja vlastite vjere. Za tolike kršćane oni su postali duhovna oaza u kojoj se na nov način pronalazi sigurnost, učvršćuje osobna vjera i dobiva se duhovna snaga za osobni i zajednički život. U pokretima većinu predstavljaju vjernici laici, uz manji broj svećenika. Svi ti pokreti imaju svoju specifičnu duhovnost, u pravilu su nadžupnog karaktera i u većini slučajeva nisu postali sastavni dio cjelovitog župnog pastorala.

Dosada im nije uspjelo zahvatiti šire slojeve kršćana, a isto tako niti veliki broj svećenika. Već početkom 80-ih godina Tomislav Ivančić konstatira da većina pokreta ostaje na rubu Crkve, jer nema nekog središnjeg koordiniranja u biskupija, ali razlog ostajanja na rubu »jest i u tome, što sami pokreti nisu dovoljno elastični da ljude obnavljaju i ostavljaju u župi, nego ih većinom izvode iz župe stvarajući neku novu grupu ne stvarajući mentalitet kod takvih da pripadaju župi i da se u njoj aktiviraju kao žive stanice Crkve«.²⁶

²⁴ Usp. ČRPIĆ, Gordan / KUŠAR, Stjepan, »Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998), br. 4, str. 513–563. Kategorije vjernika dobivene su na indikatoru pohađanja nedjeljne euharistije. Praktični vjernici su oni, kojima je vjera jako važna u životu i koji najmanje jednom tjedno sudjeluju u euharistiji. Tradicionalnim vjernicima vjera je važna, no oni odlaze na mise o blagdanima ili prigodice. Kod nominalnih vjernika vjera igra malo značajnu ulogu u njihovom životu, a u Crkvu odlaze rjeđe nego blagdanima. Usp. ČRPIĆ / KUŠAR (1998.), str. 555–556.

²⁵ Usp. IVANČIĆ, Tomislav, »Duhovni pokreti u Crkvi u Hrvata«, u: *Crkva u svijetu* 16 (1981), br. 3, str. 247–252.

²⁶ IVANČIĆ (1981.), str. 252.

Pokrete je potrebno razlikovati od vjerničkih društava, koja se osnivaju i okupljaju na osnovi drukčijih motiva i kriterija, nego duhovni pokreti. Na Zboru hrvatskih vjernika laika 1992. godine u Zagrebu predstavilo se 22 vjernička društva, pokreta i skupina.²⁷ Danas ih u Hrvatskoj ima oko tridesetak.

1.4 Neostvoreni trend deklerikalizacije pastoralnog djelovanja Crkve

Četvrti trend odnosi se kako na dokidanje klerikalne slike Crkve tako i na prevladavanje klerikalizacije crkvenog pastora. Opravdano se postavlja pitanje koliko su vjernici laici iz pretkoncilskog statusa »pastoralnog objekta« uspjeti prijeći u pokoncilski status »pastoralnog subjekta«? Da li i koliko se ovih 35 posaborskih godina uspjela ostvarivati patristička vizija Crkve kao zajednice krštenih u Kristu, u kojoj su vjernici laici pastoralni djelatnici zajedno sa zavjetovanim i zaređenim osobama? U odnosu na vjernike laike II. vatikanski sabor tvrdi: »U crkvenim zajednicama njihova je djelatnost toliko potrebna da bez nje ni apostolat pastira, u većini slučajeva, ne može postići svoj puni učinak.«²⁸ Saborški oci inzistiraju, štoviše, na uključivanju laika i u međuzupne, međubiskupijske, nacionalne i međunarodne strukture.

U 35 pokoncilskih godina nije se dogodila deklerikalizacija pastoralnog djelovanja Crkve, jer laici nisu uključeni u pastoral prema modelu određenih laičkih službi u smislu pastoralnih asistenata ili referenata zajednica, kao što je praksa u pojedinim crkvama Zapadne Europe. Uključenost laika u pojedina župna i biskupijska vijeća je, prije svega, formalnog, simboličnog i predstavničkog karaktera. Njihova pak uključenost u župni pastoral je izrazito volonterskog karaktera. Jedva da postoje laici s punim radnim vremenom u župnom pastoralu. U pokoncilskom razdoblju nije se uspio razviti veći broj teologa laika neklerikalnog tipa, premda su na stotine laika i laikinja studirali teologiju i diplomirali. Jedino se, i to s dolaskom demokracije, uspio razviti i punim radnim vremenom zaposliti, laik kao vjeroučitelj(ica) u školi. S tim u svezi su impresivni i indikativni statistički pokazatelji u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća. Dok je u zimskom semestru akademske godine 1989./90. u cijeloj Hrvatskoj bilo imatrikulirano ukupno 270 laika i laikinja, dotle se u zim. sem. akad. godine 1991./92. broj popeo na 1.071 laika, a iduće godine u istom semestru na 1.462

²⁷ O identitetu tih svih vjerničkih društava i skupina vidi VIJEĆE ZA LAIKE HBK, (uredio BALOBAN, Stjepan), *Zbor hrvatskih vjernika laika*, Zagreb, 16.–18. listopada 1992., Zagreb, 1993., str. 153–199.

²⁸ Dekret o apostolatu laika »Apostolicam actuositatem«, u: *II. vatikanski koncil. Dokumenti: latinski i hrvatski* (1970.), br. 10.

studenta laika/laikinja²⁹, što je dosada bio i najveći broj upisanih. Uz određene oscilacije u smislu trenda rasta i pada broja imatrikuliranih laika od 1993./94. godine do danas, broj imatrikuliranih laika/laikinja je u zim. sem 1999./2000. bio 1.395 upisanih.³⁰ Zanimljivo je da se broj svećeničkih kandidata, redovnica i vjernika laika/laikinja u posljednje tri godine stabilizirao. Broj upisanih svećeničkih kandidata stabilizira se na 354, broj upisanih redovnica na 57, a broj vjernika laika na 1.360 studenata i studentica u Republici Hrvatskoj.

U odnosu na uključenost vjernika laika u pastoralno djelovanje Crkve u pokoncilskim godinama u Hrvatskoj ne može se govoriti o dobro iskorištenoj pastoralnoj šansi. Jednako tako postoji realna opasnost »proigrane šanse« u odnosu na budućnost, ako se bitno ne učine temeljne promjene u tri smjera. Prvo, da se dušobrižnik i dušobrižništvo shvaća i prakticira u proširenom smislu, tj. da se u taj dušobrižnički odnos uključuju profesionalno i poluprofesionalno, u vidu profesionalnog zvanja, ali i volonterski: zaređene, zavjetovane, kao i ostale teološki osposobljene i kršćanski kompetentne krštene osobe. U tom smislu događa se istodobno deklerekalizacija pastoralna i sve veće uključivanje laika u pastoralno djelovanje Crkve. Drugo, klerički dio Crkve mora doživljavati laike kao obogaćenje, kao povijesnu i osobito eklezijalnu nužnost, koja proizlazi iz samog bića Crkve, a ne kao nadomjestak ili »produženu ruku« hijerarhijskog apostolata. Treće, sami laici moraju, prije svega, polaziti od mentaliteta koji nužno treba dalje stvarati i proširivati, naime, od mentaliteta prava i obveze. Njihov kršćanski,

²⁹ Izvori podataka:

- Upisna knjiga KBF-a 1970./71.–1990./91.; Upisna knjiga KBF-a 1991./92.
- Knjiga evidencija upisanih studenata Katehetskog instituta, br. XVI, šk. god. 1980./81.
- Matična knjiga upisanih studenata ITKL-a, Zagreb, 1968./69.
- Upisna knjiga Instituta za crkvenu glazbu KBF-a, Zagreb, 1963.
- Upisna knjiga br. I. i Matična knjiga br. II. Instituta za duhovnost KBF-a 1987./88.–1992./93.; 1993./94.
- Upisna knjiga »Teologija u Splitu« 1973./74.
- Upisna knjiga studenata Teološko-katehetskog instituta u Splitu – Upisni svesci: 1989./90.; 1990./91.; 1991./92.; 1992./93.; 1993./94.; 1994./95.; 1995./96.; 1996./97.; 1997./98.
- Matična knjiga studenata Teologije u Đakovu – Knjiga upisa studenata od 1968.
- Arhiv Instituta za teološku kulturu, Đakovo od 1992.
- Teologija u Rijeci – Upisna knjiga od 1966.
- Katehetsko-pastoralni institut u Rijeci – Upisna knjiga od 1990.
- Upisnik đaka Franjevačke teologije u Makarskoj 1963./64.
- Arhiv: Indeks teologije, knjiga ocjena FF D.I., Zagreb 1959.–1992. i 1992.–; Registar upisanih studenata
- »Imenici« od 1979./80.– do 1997./98.; Odjel za kršćanski nazor D.I., Zagreb; Teološki studij D.I. – Registar 2
- Arhiv tajništva Visoke teološko-katehetske škole, Zadar 1992./93.

³⁰ Izvori podataka isti, koji su navedeni u bilješci 29.

a samim tim i svekoliki službeni eklezijalni angažman, proizlazi iz njihovog prava utemeljenog u krštenju, potvrdi i ženidbi. No, to kršćansko pravo uključuje i eklezijalnu obvezu i odgovornost traženja i ostvarenja njihovoga kršćanskog i eklezijalnog poslanja u Crkvi, u društvu i u obitelji.

1.5 Stvaranje živih i aktivnih župnih zajednica

Peti trend, koji potvrđuje svojevrsnu pastoralno-teološku novost ne samo u pokoncilskoj hrvatskoj Crkvi, nego istodobno jedinstvenu i u svijetu, jest osnivanje župnih zajednica u novim dijelovima hrvatskih gradova sedamdesetih i osamdesetih godina 20. vijeka. U prakticiranju takvog modela osobito se isticao Novi Zagreb-Jug, u novim gradskim četvrtima veličine 10.000 do 15.000 stanovnika, u kojima nije bilo urbanistički predviđeno niti politički dopušteno graditi crkvu za vjernike dotične četvrti. Tome usprkos kršćani su se okupljali u jedno-sobnom odnosno dvosobnom stanu kao svojoj župnoj crkvi. Takvi pastoralni centri bili su župne zajednice u punom smislu riječi, na čelu sa župnikom i kapelanom. U tim župama u stanovima se slavilo euharistiju, dijelilo i primalo sakramente, evangeliziralo, katehiziralo, održavalo tribine i roditeljske susrete, te na posljetku skupljalo za karitas. Zbog skućenog prostora, a i velikog broja prakticirajućih vjernika, nedjeljom se slavilo više euharistija.

Usprkos svjetonazorske heterogenosti pučanstva, koje je politički bilo planirano raspoređeno po zgradama i stanovima, pučanstvo je pretežno bilo mlađe i srednje dobne strukture i stoga veoma vitalno i aktivno u raznim vidovima. U tim zajednicama krštenja su bila česta, crkveni sprovodi rijetki, a prve pričesti i potvrde veoma bogate mnogobrojnim prvopričesnicima i potvrđenicima. U svakoj takvoj župi događali su se odvojeni susreti srednjoškolaca i studenata s radničkom mladeži. U prvoj polovici 80-ih godina u gotovo svakoj župi priređivale su se župne tribine. Svaka župa imala je po profesiji i dobnoj strukturi veoma raznoliko, a po zauzetosti i djelovanju iznimno aktivno župno pastoralno vijeće. Vijećnici su dijelili brigu i nosili odgovornost za specifično pastoralno djelovanje u modernim »kućnim crkvama«. Pastoralni tim bio je sastavljen od svećenika, redovnica i vjernika laika. Osim toga, svećenici svih tih župa godinama su se svakodnevno sastajali za ručak, gdje su se međusobno dogovarali i pastoralno planirali. Razne inozemne delegacije, koje su posjećivale te žive i aktivne župne zajednice, bile su pozitivno iznenađene tim pastoralnim modelom. U tim župama svećenici su dijelili životnu sudbinu svojih vjernika u svim vidovima.

1.6 Crkveno-sociološka istraživanja

Crkveno-sociološka i religijsko-sociološka istraživanja bila su početkom 70-ih godina u trendu u pokoncilskoj Katoličkoj Crkvi Europe. Poznata su istra-

živanja, koja je inicirala Njemačka biskupska konferencija. Prvo, s namjerom da istraži situaciju Crkve u Njemačkoj i bitna kompleksna pitanja između Crkve i društva.³¹ I drugo istraživanje, koje je provedeno među dijecezanskim i redovničkim svećenicima Zapadne Njemačke.³² Istodobno 1971. godine provedeno je istraživanje među svećenicima u Austriji i Švicarskoj. Iste godine Vijeće za kler BK Jugoslavije provelo je svećeničku anketu među dijecezanskim i redovničkim svećenicima bivše države.³³

Sva ta religijsko-sociološka istraživanja sukladna su koncilskoj preporuci u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes«, br. 62 u kojem piše: »Neka se u dušobrižničkoj službi dovoljno priznaju i primjenjuju ne samo načela teologije nego također i otkrića profanih znanosti, u prvom redu psihologije i sociologije; tako će se i vjernici privesti čišćem i zrelijem vjerskom životu.«³⁴

Poslije Svećeničke ankete iz 1971. godine nije bilo crkveno-socioloških istraživanja, već su upravo u 70-tim godinama intenzivno vršena marksistička sociološka istraživanja, posebno u Hrvatskoj, napose u Zagrebačkom prstenu.³⁵ Jedino su svih pokoncilskih godina u Tajništvu BKJ skupljani statistički podaci o svećeničkim kandidatima. Na temelju tih podataka su pojedini autori pisali svoje studije.³⁶ Religijsko-sociološko istraživanje, koje se odnosi na cijeli teritorij Hrvatske, oživjelo je tek potkraj devedesetih godina sa svoja dva projekta, koja provodi Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Prvo istraživanje

³¹ Vidi SCHMIDTCHEN, Gerhard, *Zwischen Kirche und Gesellschaft*. Forschungsbericht über die Umfragen zur Gemeinsamen Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland, Freiburg-Basel-Wien, 1973., zweite unveränderte Auflage.

³² Vidi SCHMIDTCHEN, Gerhard, *Priester in Deutschland*. Forschungsbericht über die im Auftrag der Deutschen Bischofskonferenz durchgeführte Umfrage unter allen Welt- und Ordenspriestern in der Bundesrepublik Deutschland, Freiburg-Basel-Wien, 1973. Usp. k tome i FORSTER, Karl (Hrsg.), *Priester zwischen Anpassung und Unterscheidung*. Auswertungen und Kommentare zu den im Auftrag der Deutschen Bischofskonferenz durchgeführten Umfragen unter allen Welt- und Ordenspriestern in der Bundesrepublik Deutschland, Freiburg-Basel-Wien, 1974.

³³ Vidi PLAČKO, Ljudevit, »Svećenička anketa Vijeća za kler BKJ – 1971.«, u: *Svesci*, Zagreb, siječanj 1972. / prosinac 1973., br. 21–24, str. 29–210.

³⁴ »Gaudium et spes«, u: *II. vatikanski koncil: Dokumenti, latinski i hrvatski*, br. 62.

³⁵ Ta istraživanja je najvećim dijelom koristio i Josip Baloban u svojoj disertaciji. Vidi BALOBAN, Josip, *Kirche in einer sozialistischen Gesellschaft*. Analyse der gegenwärtigen pastoralen Situation in der Erzdiözese Zagreb (Nordkroatien) unter besonderer Berücksichtigung der distanzierten Kirchlichkeit, Zürich-Einsiedeln-Köln, 1982., in: *Reihe Studien zur Praktischen Theologie*, Band 24.

³⁶ Vidi BALOBAN, Josip, Crkvena zvanja u novim društvenim prilikama, u: *Svesci*, Zagreb, 1993., br. 78–81, str. 229–251. Vidi isto ARAČIĆ, Pero, »Duhovna zvanja i službe u našoj Crkvi«, u: *Bogoslovna smotra* 67 (1997), br. 2–3, str. 327–357.

»Vjera i moral u Hrvatskoj« provedeno je 1997. godine i već su objavljeni prvi rezultati.³⁷ Drugo međunarodno istraživanje »European Values Study« – 1999 je provedeno 1999. godine, a prvi rezultati su u obradi. Koncem 1997. godine provedeno je u Hrvatskoj istraživanje »Aufbruch«.³⁸ U projektu je još jedno međunarodno istraživanje u Hrvatskoj s naslovom »Priester 2000«, koje se istodobno provodi među svećenicima Njemačke, Austrije i Švicarske.

Valja spomenuti »Franjevački institut za kulturu mira iz Splita«, koji je krajem 1996. godine pokrenuo istraživanje vjerničke populacije u franjevačkim župama u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini.³⁹ Prije toga, 1993. godine publicirana je knjiga Ivana Grubišića s naslovom »Religija i sloboda«.⁴⁰ 1996. godine objavio je isti autor knjigu s naslovom »Katolici u Dalmaciji. Religiozno ponašanje katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji«.⁴¹ Riječ je o proširenoj i dopunjenoj verziji doktorske radnje obranjenje 1995. godine. Istraživanje »na kojemu se temelji ova studija provedeno je prije jednog desetljeća ...«⁴²

Zašto u Hrvatskoj dolazi do ozbiljnih religijsko-socioloških istraživanja tek pri kraju 20 stoljeća? Odgovor je višestruk. U bivšem komunističkom sustavu do 1990. godine svako sociološko istraživanje povezano s vjerom, Crkvom, religijom, osim ono među svećenicima, bilo je pridržano marksističkoj sociologiji i marksističkim ustanovama. U katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj nije se k tomu uspio probiti i stvoriti mentalitet da vjera i crkvenost imaju svoje vanjske i društvene komponente, pored onih unutarnjih i otajstvenih.⁴³ To znači da te vanjske komponente podliježu i vanjskom, pa i znanstvenom promatranju, analiziranju i verificiranju. Napose vjernička praksa je mjerljiva na osnovi pojedinih izvanjskih in-

³⁷ Vidi *Bogoslovska smotra* 68 (1998), br. 4.

³⁸ Riječ je o istraživanju, koje je provedeno u deset postkomunističkih zemalja Istočne i Srednje Europe: Istočnoj Njemačkoj, Hrvatskoj, Litvi, Poljskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Sloveniji, Češkoj, Ukrajini i Mađarskoj. Već su objavljeni i prvi rezultati. Vidi TOMKA, Miklos / ZULEHNER, Paul M., *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*. Gott nach dem Kommunismus, Schwabenverlag AG, Ostfildern, 1999.

³⁹ Prvi rezultati istraživanja objavljeni su u: *Crkva u svijetu* 34 (1999), br. 2.

⁴⁰ GRUBIŠIĆ, Ivan (uredio), *Religija i sloboda*. Prilog socioreligijskoj karti Hrvatske 1, Split, 1993. Prema riječima voditelja projekta: »Prezentiranim raspravama, posebno nekima, više naznačujemo područje istraživačkog rada za iscrpniju i cjelovitiju analizu za daljnji rad, nego smo dosegli u priloženim priložima.« GRUBIŠIĆ (1993.), 6. Primjerice, autor koji obrađuje temu »Svećenička zvanja u Hrvatskoj od 1945. do 1990.« u literaturi uopće ne navodi važne naslove od hrvatskih autora u svezi s tom tematikom.

⁴¹ GRUBIŠIĆ, Ivan, *Katolici u Dalmaciji. Religiozno ponašanje katolika u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji*. Prilog socioreligijskoj karti Hrvatske 2, Split, 1996.

⁴² GRUBIŠIĆ (1996.), Predgovor 5.

⁴³ Društvena dimenzija vjere, kao i socijalna dimenzija vjere u društvu stječe pravo javnosti tek poslije dogođenih demokratskih promjena 1990. godine.

dikatora (obredi, hodočašća, molitva, socijalno-karitativni angažman ...). Naposljetku, službeni dio Crkve u Hrvatskoj dugo nije bio spreman, putem socioloških istraživanja, kao i teološko-socioloških analiziranja, realno se suočiti sa stvarnim stanjem Crkve, vjere, crkvenosti u društvu, te sa stvarnim stanjem života i djelovanja svećenika. U hrvatskoj Crkvi premalo je spremnosti i danas suočiti se sa činjeničnim crkvenim i religioznim stanjem.

2 Pojedinačna pastoralno-teološka područja u pokoncilskoj Crkvi u Hrvata

Opći teološki i pastoralni trendovi analizirani u 1. poglavlju najuže su povezani s raznim pastoralno-teološkim područjima kao grančice i listovi s glavnim granama nekog stabla, štoviše nalaze se u svojevrsnom recipročnom, te u posebnom komplementarnom odnosu. Tako nove pokoncilске strukture, evangelizacijsko-katehetsko djelovanje, pastoral braka i obitelji, pastoral sakramenata, socijalno-karitativno dušobrižništvo, timski rad u župi kao i u svim crkvenim ustanovama, ili reforma teološkog studija, jednom riječju reformirana pokoncilska teološka teorija i crkvena praksa ovise o stupnju intenziteta kretanja općih odnosno glavnih teoloških i pastoralnih trendova, budući da pojedina pastoralna područja zahtijevaju i pretpostavljaju opću i zajedničku teološku svijest, te na određen način planiranu i kontroliranu pastoralnu strategiju. Crkveni život i pastoralno djelovanje trebaju danas više nego prije promišljeno planiranje, povremeno reformiranje i određeno kontroliranje. Dakako, da sve to prožimaju komponente dogovaranja, (su)odgovornosti i suodlučivanja.

2.1 Nove pokoncilске crkvene i pastoralne strukture

Koncilska i pokoncilska teološka svijest i univerzalna pastoralna strategija omogućuju stvaranje novih crkvenih i pastoralnih struktura s time da jedne izričito traže, druge pak preporučuju. Ovdje se ograničujemo samo na različita vijeća. U Zakoniku kanonskoga prava iz 1983. godine nalazimo dvije vrste formulacije.⁴⁴ Prva vrsta formulacija kaže: kad to savjetuju (pastoralne) okolnosti, prema sudu dijecezanskog biskupa, pošto se posavjetuje s prezbiterkim vijećem *neka se osnuju*. Spomenute formulacije odnose se na osnivanje biskupijske sinode (Kan. 461, par. 1), župnog pastoralnog vijeća (Kan. 536), biskupijskog pastoralnog vijeća (Kan. 511). Kod biskupijske sinode dolaze do izražaja okolnosti, sud

⁴⁴ *Zakonik kanonskoga prava* proglašen vlašću pape IVANA PAVLA II., s izvorima, Zagreb, 1996., hrvatski prijevod. Svi gore u tekstu citirani kanoni preuzeti su iz ovog hrvatskog izdanja.

biskupa i savjetovanje svećenika.⁴⁵ U odnosu na zbor savjetnika (*collegium consultorum*) biskupu se prepušta sloboda imenovanja s tim da broj savjetnika moraju sačinjavati najmanje šestorica, a najviše dvanaestorica svećenika (usp. Kan. 502, par. 1). Druga vrsta formulacija započinje s *neka ima* ili *neka se osnuje*. Te formulacije odnose se na biskupijsko ekonomsko vijeće (Kan. 492, par. 1), na župno ekonomsko vijeće (Kan. 537) i na biskupijsko prezbiterско vijeće (Kan. 495). Dolazi i formulacija *neka se predvidi*. Ta se odnosi, primjerice na službe i komisije pri biskupskoj konferenciji (Kan. 451).

S obzirom na hrvatsku crkvenu situaciju postavljaju se dva ključna i temeljna pitanja. Prvo, da li su i koliko su zaživjele spomenute crkvene strukture, kako one obvezatnog tako i one neobvezatnog karaktera? Radi se o strukturama na razini biskupske konferencije, na razini biskupije i konačno na razini župne zajednice. Drugo pitanje je povezano s funkcioniranjem tih struktura. Nije svejedno jesu li one tamo i gdje postoje samo deklarativnog ili stvarno djelatnog karaktera. Njihovo optimalno funkcioniranje nadilazi samo puku zahtjevnost kanonskoga prava. Optimalno funkcioniranje prije je imperativ pastoralnoga trenutka u kojem već danas živi, a još više u kojem će sutra djelovati Kristova Crkva. Ključno je i treće pitanje, naime gdje se nalaze razlozi sporosti osnivanja i razlozi slabog nefunkcioniranja tih crkvenih i pastoralnih struktura? Na sva ta tri pitanja nije dobro odgovarati paušalno, nego na temelju podataka i znanstveno-teološke prouke.⁴⁶

Ipak ovdje se može i mora kratko ukazati na tri razloga sporog osnivanja, otežanog zaživljavanja i slabog funkcioniranja tih crkvenih i pastoralnih struktura. Prvi razlog predstavlja klerikalizirani mentalitet i velikim dijelom klerikalizirana Crkva, koji više nesvjesno nego svjesno ne promiču protok ideja, odgovornosti i suodlučivanja na svim razinama i u svim smjerovima. Drugi razlog je u postojećem modelu hijerarhijske strukture Crkve, na temelju koje, više manje, svi članovi hrvatske Crkve previše očekuju govor, inicijative, planove i programe odozgo, a premalo odozdo. Kreativnost, prodornost i upornost baze Crkve ne dolazi do izražaja. Punoljetnost, te crkvena i društvena odgovornost kršćana, koji nisu nositelji određenih crkvenih funkcija sporo se razvija i slabo napreduje. Ako se ovo poveže s rezultatima istraživanja »Aufbruch«, onda se dobivaju određeni odgovori. Naime, prema tom istraživanju autoritarnost je u Hrvatskoj

⁴⁵ S obzirom na biskupijsku sinodu tekst glasi: »Neka se biskupijska sinoda održi u svakoj partikularnoj Crkvi kad to savjetuju okolnosti, prema sudu dijecezanskog biskupa i pošto se posavjetuje s prezbiterским vijećem.« Kan. 461, par. 1.

⁴⁶ Jednom riječju, pitanje novih crkvenih i pastoralnih struktura može biti izvrstan predmet najmanje jednog diplomskog, ako ne i magistarskog rada. No, već i na temelju zapažanja i poznavanja svakog pojedinog pastoralnog djelatnika u svezi tih struktura može se govoriti o većim ili manjim pokoncilskim pastoralno-teološkim pomacima u hrvatskoj Crkvi.

veoma visoka. Od deset istočnoeuropskih i srednjeeuropskih zemalja Hrvatska se nalazi na prvom mjestu što se tiče jake i veoma jake autoritarnosti.⁴⁷ U Crkvi se isto dio svoje vlastite odgovornosti prebacuje na višu instancu. Očekuje se da sve riješi/odluči biskup. Župnik očekuje rješenje od biskupa, a vjernik laik očekuje rješenje od župnika. Zaboravlja se na princip subsidiarnosti i princip podijeljene odgovornosti. U današnjem svijetu do rješenja je moguće doći samo zajednički. Treći razlog sporog osnivanja i slabog funkcioniranja pastoralnih struktura svakako je nužno tražiti u mentalitetu vjernika laika u hrvatskoj Crkvi. Oni već desetljećima poslije Koncila žive u mentalitetu očekivanja odozgo, namjesto da se izbore za svoje mjesto i ulogu, kako u Crkvi tako i u svijetu (društvu). Ne radi se o traženju privilegija, nego o ostvarenju njihovih vjerničkih prava i zadaća. Nameće se i pitanje baštinjenog mentaliteta iz povijesti. No, to je predmet posebnog istraživanja.

2.2 Pastoral sakramenata

Primanje i slavljenje sakramenata ostalo je i u pokoncilskoj Crkvi najveći, najvidljiviji i ujedno najmjerljiviji pokazatelj nečije pripadnosti Crkvi i crkvenosti. U doba komunističkog društvenog uređenja jedan dio ljudi tražio je i slavio je sakramente na »nikodemski način«, jer su bili »nikodemski kršćani«. No, tijekom cijele dosadašnje pokoncilske epohe ostaje temeljno pitanje da li i koliko je Katolička Crkva u Hrvatskoj uspjela provoditi aktivnu »sakramentalizaciju« pojedince i župne zajednice? Ako pod »sakramentalizacijom« podrazumijevamo »aktivan odnos vjernika i vjerničke zajednice prema sakramentima iz njihovih učinaka«,⁴⁸ te kao dugotrajan, ustvari cjeloživotni proces, onda su sakramenti inicijacije tek početak čovjekove »sakramentalizacije«, a ne njezin dovršetak. Najveći dio kršćana u Hrvatskoj shvaća svoju kršćansku inicijaciju odnosno inicijaciju svoje djece samo kao preduvjet za članstvo u Crkvi, kao završeno pritjelovljenje Crkvi i zajednici i kao nužnu stepenicu do crkvenog vjenčanja. Nerijetko relevantnu ulogu igra i dimenzija kumstva. Traži se sakrament potvrde da bi se moglo biti firmani kum(a). Takvo poimanje sakramenta, pripadništva Crkvi i konačno osobnog kršćanstva zadaje velike muke pastoralnim djelatnicima kod kojih se ponekad rađaju trajne pastoralne frustracije. Pastoralni djelatnici su s pravom frustrirani, jer svoj pastoral sakramenata doživljavaju kao nešto što je u službi izbornog kršćanstva i distancirane crkvenosti, što ne odobravaju, premda jedno i drugo, bilo prešutno, bilo povremeno uz kritičke tonove toleriraju. U takvom poimanju sakramenti nisu trajan izraz još trajnijeg i intenzivnog odnosa

⁴⁷ Usp. TOMKA / ZULEHNER (1999.), str. 236.

⁴⁸ ŠAGI, Bono Zvonimir, *Traganje za novom crkvenom praksom*, Zagreb, 1982., str. 208.

kršćanina pojedinca prema Bogu i prema njegovoj kršćanskoj zajednici. Eklezijski vid sakramenata doživljava i prakticira se nepotpuno i prigodno.

Iako smo u pokoncilski pastoral sakramenata uveli tolike vrijedne pastoralne inovacije, ulagali najviše dušobrižničke energije, naročito u pastoralu sakramenata inicijacije, nismo dokraja uspjeli u tome da sakramenti postanu i ostanu sastavni, vidljivi i učinkoviti dio kršćaninovog habitusa.⁴⁹ Daleko veće pastoralne pomake ostvaruje se na izvanjskom, manifestativnom i slavljeničkom, nego na unutarnjem, otajstvenom i na razini rasta i učvršćivanja kršćaninovog identiteta. Eklezijski, osobni i otajstveni vid s komponentom zajedništva potisnut je u stranu, dok u prvi plan dolazi izvanjsko, manifestativno, folklorno i nacionalno. I samo uvođenje katekumenata po zajedničkim kriterijima od strane HB konferencije početkom 90-ih godina⁵⁰ pogođeno je površnim i odviše individualnim shvaćanjem »sakramentalizacije«. Istina je, a to potvrđuje i sociološko istraživanje, da se sakramenti u Hrvatskoj još uvijek u visokom stupnju »practiciraju«, dok se kršćani istodobno od Isusa i njegova Evanđelja, Crkve i njezina učenja puno distanciraju. I kod nas u Hrvatskoj Crkvi se sve više doživljava kao ustanovu koja ima funkciju pružanja vjerničkih usluga povodom rođenja, vjenčanja i pokopa bez obzira na intenzivnost osobnog odnosa prema vjeri, Crkvi i kršćanskoj zajednici. 92,6% kod rođenja djeteta, 91,6% kod vjenčanja i 93,9% kod pokopa želi da događaji budu popraćeni religioznim obredom.⁵¹ Takvim poimanjem i takvom praksom slični smo Europljanima, među kojima i ateisti u Europi žele rođenje, vjenčanje i smrt popratiti religijskim obredima.⁵²

Od svih sedam sakramenata dušobrižnici najviše pastoralnog truda ulažu u pripreme i događanje u svezi prve pričesti i potvrde, dok ostale sakramente i nesvjesno stavljaju u drugi plan. Na području prve pričesti i potvrde učinjeni su najveći pastoralni pomaci.

---

⁴⁹ Na početku novog tisućljeća Crkva u Hrvatskoj ipak najviše naginje modelu »Crkve naroda«, a daleko manje pastoralnom modelu »kvasca« ili modelu »malog stada«. O tim modelima govorio je već koncem 70-ih godina Tomislav Šagi-Bunić. Vidi ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, »Krstiti u Crkvi 'malo stado' ili 'veliki narod'?«, u: *Bogoslovska smotra* 48 (1978), br. 1–2, str. 1–8. O istoj tematici vidi BALOBAN, Josip, »Pastoralni model na snazi u našoj Crkvi«, u: *Bogoslovska smotra* 56 (1986), br. 1–2, str. 43–54.

⁵⁰ Vidi HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Pristup odraslih u kršćanstvo*. Upute za ostvarivanje katekumenata u našim prilikama, Zagreb, 1993.

⁵¹ Usp. ČRPIĆ / KUŠAR (1998.), str. 518.

⁵² Usp. ZULEHNER, Paul M./DENZ, Herman, *Wie Europa lebt und glaubt*. Europäische Wertestudie.

2.3 Pastoral braka i obitelji

Jedna od osjetljivih i bolnih točaka pokoncilskog dušobrižništva je pastoral braka i obitelji, premda se na tom području u prvim pokoncilskim godinama nastojalo tražiti nove pastoralne modele rada, koji su uvažavali stručnu interdisciplinarnost. Već 1962. godine organizirani su prvi tečajevi za brak u Zagrebu, koje je organizirao o. Mato Jović. U Zagrebu je godine 1970. otvoreno i prvo bračno savjetovalište, koje su vodili liječnik, socijalni radnik, psihijatar i svećenik.⁵³ Od 1972. godine Filozofsko-teološki institut D.I. organizira Obiteljske ljetne škole u Zagrebu. U sedamdesetim godinama dolazi do osnivanja »obiteljskih instituta« u nekim (nad)biskupijama. Organizirano je više međunarodnih kongresa i konferencija s bračnom i obiteljskom tematikom. 1987. godine Radna skupina Vijeća za obitelj pri BKJ izrađuje materijale za rad s obiteljima.⁵⁴ U đakovačkoj i srijemskoj biskupiji tijekom 80-ih godina provode se Tečajevi pripreme za brak i Cjelodnevni susreti s obiteljima.⁵⁵ U Đakovu su održana dva simpozija, koja su pretresala bračnu i obiteljsku problematiku: prvi 1984., godine⁵⁶ drugi 1988. godine⁵⁷ i studijski dani 1994. godine.⁵⁸ Pastoralni dani zagrebačke nadbiskupije, koji su održavani 1993.-1994. godine u toj nadbiskupiji imali su za temu evangelizaciju obitelji.⁵⁹ Od 1975. godine u Hrvatskoj djeluju bračni susreti poznati po vikendima za bračne parove.⁶⁰

U pokoncilskim godinama dogodila se velika transformacija obitelji i grupiranje vrednota unutar obitelji. U suvremenom hrvatskom braku vrednote povjerenja, poštivanja, razumijevanja i tolerancije su najvažnije, dok se djeca nalaze na četvrtom mjestu, a vrednote kao što su ista vjera i jednako socijalno po-

⁵³ Usp. KNAFELJC, Ivan, »Prikaz obiteljskog apostolata u Hrvatskoj«, u: *Obnovljeni život* 26 (1971), br. 3, str. 281.

⁵⁴ Usp. BALOBAN, Josip, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, Zagreb, 1990., str. 173.

⁵⁵ Usp. ARAČIĆ, Pero, »Pastoral braka i obitelji: načela, etape, strukture i djelatnici«, u: ARAČIĆ, Pero / DOGAN, Nikola i drugi, *Obitelji, postani ono što jes!* Radovi simpozija o Pobudnici pape Ivana Pavla Drugog »Familiaris consortio – Obiteljska zajednica« u Đakovu, 28. do 30. studenoga 1984., Đakovo, 1984., str. 157–158.

⁵⁶ Radi se o simpoziju navedenom u bilješki 55.

⁵⁷ Usp. ARAČIĆ, Pero / DOGAN, Nikola i drugi, *Uspjeli brak – sretna obitelj*. Zbornik radova simpozija o »Pastoralu braka i obitelji u prvih deset godina«, Đakovo, 1989.

⁵⁸ Usp. ARAČIĆ, Pero (uredio), *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*. Zbornik radova Studijskih dana u Đakovu, 20.–22. 10. 1994. godine, Đakovo, 1995.

⁵⁹ Pastoralni dani Zagrebačke nadbiskupije (uredio ŠKVORČEVIĆ, Antun), *Evangelizacija obitelji*, Zagreb, 1993. Vidi i Odbor za proslavu 900 godina Zagreb-biskupije, *Nacrt Smjernica za evangelizaciju obitelji*, Zagreb, 1994.

⁶⁰ Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK (1993.), str. 163–166.

drijetlo nalaze se na dnu ljestvice za uspješan brak.⁶¹ Ta spoznaja upućuje na velike društveno-kulturne i duhovno-povijesne promjene, koje su zahvatile brak i obitelj. No, u pastoralu braka i obitelji smije se govoriti i o određenim pastoralnim propustima. U svim biskupijama i u svim dekanatima ne provodi se sustavan i kontinuiran program tečajeva pripreme za brak. Izostaje katehizacija odraslih i katehizacija roditelja, koja je već pred dva desetljeća postala pastoralnim imperativom. Unutar te katehizacije praćenje mladih bračnih parova je od iznimne važnosti u prvim, ujedno i najkritičnijim godinama braka. Nedovoljno se kod roditelja razvija svijest kršćanske odgovornosti u odgoju i naviještanju, posebno u prenošenju kršćanskih vrednota na djecu. S ulaskom vjeronauka u škole mnogi kršćanski roditelji delegiranje kršćanskog odgoja prebacili su na školu, župnu zajednicu i na profesionalne prenositelje vjere. Naposljetku, u pastoralu braka i obitelji Crkva mora više inzistirati, te istodobno roditeljima pomagati ostvarivati zreli odgojni stil. Za taj stil je karakteristično da roditelji svojoj djeci pružaju emocionalnu podršku, ali i jasno postavljaju zahtjeve što se tiče kršćanskih vrednota.⁶²

S minimalnim pastoralnim očekivanjima i zahtjevima nesvjesno se daje prednost naivnom i ravnodušnom religioznom odgojnom stilu. Taj doprinosi razvoju deklarativnih i tradicionalnih kršćana. Potrebno je trajno pomagati roditeljima da shvate i prihvate kako se u religiozni odgoj treba i isplati neprekidno investirati.

2.4 Visoko crkveno školstvo u Hrvatskoj

U vrijeme II. vatikanskog koncila Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu bio je »de facto« izvan Zagrebačkog sveučilišta. Ipak ta visokoškolska znanstvena teološka ustanova, imajući pred očima teološke i pastoralne potrebe i izazove Crkve u Hrvata, ustanovljuje u svojem krilu dva instituta prije završetka II. vatikanskog koncila i šest instituta poslije Koncila. Godine 1961. osnovan je Katehetski institut; 1963. Institut za crkvenu glazbu; 1969. Institut za teološku kulturu laika; 1974. Hrvatski mariološki institut; 1975. Institut za crkvenu povijest; 1979. Institut za biblijski pastoral; 1984. Institut za kršćansku duhovnost i 1986.

⁶¹ BALOBAN, Josip / ČRPIĆ, Gordana, »Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998), br. 4, str. 619–640, ovdje 621–622.

⁶² Više o zreлом odgojnom stilu, o naivnom odgojnom stilu, o ravnodušnom odgojnom stilu i o paradoksalnom odgojnom stilu vidi SCHMIDTCHEN, Gerhard, *Wie weit ist der Weg nach Deutschland? Sozialpsychologie der Jugend in der postsozialistischen Welt*. Unter Mitarbeit von Michael Otto und mit einem Beitrag von Harry Schröder, Leske+Budrich, Opladen, 1997., 2. durchgesehen Auflage, 114 ff.

Institut za ekumensku teologiju i dijalog.⁶³ Katehetski institut i Institut za kršćansku duhovnost organizirani su kao četverogodišnji studiji. Katoličkom bogoslovnom fakultetu afilirane su i visoke teološke škole u Rijeci (1967.), u Makarskoj (1971.), Splitu (1972.), Đakovu (1987.) i Sarajevu (Vrhbosanske nadbiskupije – 1990., Franjevačka – 1991.).⁶⁴ Od 1999. godine Teologije u Makarskoj i Splitu fuzionirane su u Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Od 1992. godine djeluje i Visoka teološko-katehetska škola u Zadru, koju sponzorira Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu od 1999. godine. U Zagrebu djeluje i Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove i Filozofski fakultet Družbe Isusove ustanovljen 1989. godine.⁶⁵

U svojem pokoncilskom razdoblju katolički bogoslovni fakultet donio je dva Statuta, prvi 1974. godine u smislu reforme teološkog studija⁶⁶ i 1999. godine u smislu ponovnog punog uključivanja u Zagrebačko sveučilište.⁶⁷

Katolički bogoslovni fakultet kontinuirano već puna četiri desetljeća organizira Teološko-pastoralni tjedan i već treće desetljeće organizira Simpozij profesora teologije. Upravo na 20. i 21. simpoziju profesora teologije raspravljalo se o nekim važnim i hitnim pastoralno-teološkim pitanjima. Na 20. simpoziju profesora teologije, održanom 1996. godine u Zagrebu, s okvirnom tematikom »Mjesto teologije u Crkvi i društvu«, obrađivana je i tema »Teološki studij i obrazovanje u Hrvatskoj danas i u budućnosti« (referenti: Josip Baloban i Pero Aračić). Autori su utvrdili slijedeće: 1) da su se poslije dogođenih prvih demokratskih izbora 1990. u Hrvatskoj adresati teološkog studija promijenili, jer sada su svećenički kandidati u manjini; 2) događa se dvostruka feminizacija studija na teološkim učilištima u Hrvatskoj, kako u odnosu na ukupan broj imatrikuliranih studenata, tako i u odnosu na studente laike; 3) najveći broj studenata laika/laikinja upisuje teološki studij, jer želi predavati školski vjeronauk i 4) potrebno je hitno razmišljati o mogućim profilima s obzirom na budući rad i moguće pastoralne službe: diplomirani teolog, laik vjeroučitelj, teolog-publicist,

⁶³ Usp. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, »Facultas theologica catholica in Universitate Zagrabienisi. Brevis descriptio chronologica«, *Extractum ex Croatica christiana periodica* 17 (1993), br. 32, str. 164.

⁶⁴ Usp. ŠAGI-BUNIĆ (1993.), str. 164.

⁶⁵ Vidi Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu i Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, *Raspored akademske godine 1995.–1996.*, izdao *Filozofski Fakultet Družbe Isusove*, Zagreb, 1995., str. 4–5.

⁶⁶ Vidi *Statut Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* (latinski i hrvatski), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

⁶⁷ Vidi *Statut Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Glas Koncila, Zagreb, 1999.

suradnik u župnoj katehezi, savjetnik u radu s obitelji i oženjen đakon.⁶⁸ Na 21. simpoziju profesora teologije, održanom u Đakovu 1997. godine s temom »Visoko školstvo Crkve u Hrvata« među zaključcima u 1. točki ističe se da je potrebno »da BK (uz pomoć svojih vijeća) izradi projekt laičkih službi za budućnost, što će omogućiti stvaranje kvalitetnih nastavnih planova i programa studija u skladu s potrebama Crkve«.⁶⁹

Zaključno se može utvrditi da pokoncilska Crkva u Hrvatskoj ne samo u svojih 25 godina u doba komunizma, nego jednako tako i u deset godina demokracije nije uspjela riješiti mogućnost uvođenja laičkih službi. Laik/laikinja s teološkom diplomom može u ime Crkve djelovati samo kao vjeroučitelj(ica) ili kateheta/katehistica u župnoj zajednici. Time nisu ispunjena očekivanja vjernika laika niti su riješeni pastoralni problemi koji su već duže pred vratima.

3 Zaključak

Pokoncilsku Crkvu u Hrvatskoj karakteriziraju neki glavni teološki i pastoralni trendovi, kao i određeni pastoralno-teološki pomaci u pojedinim pastoralnim područjima. U cijelom pokoncilskom razdoblju vidljiva je stanovita ambivalentnost u pastoralnim planovima, događanjima i u pastoralnim modelima. S jedne strane, na početku je očit vidljiv entuzijazam i želja provoditi istinsku transformaciju pretkoncilske Crkve u pokoncilsku, neovisno s koliko to teškoća bilo povezano. U tadašnjoj Crkvi hrvatskog govornog područja bilo je i različitih opiranja koncilskom duhu, te pastoralno-teoloških promjena, koje su se vrtoglavo događale. S druge strane, nakon određenog vremena, opaža se pastoralna zasićenost i umor, koji čine pastoralnu djelatnost manje učinkovitom, a i suvremenom vremenu manje primjerenom. Osim toga, u nekim pastoralnim segmentima nisu dovoljno iskorištene sve mogućnosti, koje proizlaze iz duha II. vatikanskog koncila i koje danas treba iskoristiti da bi Crkva što uspješnije odgovarala i služila potrebama čovjeka i svijeta. Cijelo predavanje može se sumirati u nekoliko ključnih točaka:

1. Opravdano je govoriti o teološkom i pastoralnom pokoncilskom entuzijazmu unutar Crkve u Hrvatskoj. Entuzijazam se očituje u nekim ključnim pokazateljima kao što su: Teološko-pastoralni tjedan, Glas Koncila, Kršćanska sadašnjost, prevođenje koncilskih dokumenata i liturgijskih knjiga, održavanje mnogobrojnih skupova, tribina, aktivnost vjernika laika i osnivanje teo-

⁶⁸ Usp. KOŠIĆ, Vlado, Izvješće o XX. Simpoziju profesora teologije u Zagrebu, 9.–10. travnja 1996.: »Mjesto teologije u Crkvi i društvu«, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996), br. 2–3, str. 509–533, ovdje 528–529.

⁶⁹ HRANIĆ, Đuro, Izvješće s 21. simpozija profesora teologije: Visoko školstvo Crkve u Hrvata, u: *Bogoslovska smotra* 67 (1997), br. 2–3, str. 383–411, ovdje 411.

loških instituta. Posebno prve tri navedene ustanove postale su kamenom temeljcem pokoncilске vizije i promotorom koncilске obnove Crkve u Hrvata.

2. Veliki vjernički skupovi u Hrvatskoj korišteni su kao mjesta evangelizacije i vjerničkog ohrabrenja. Događali su se na temelju ideje »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata«, a kulminirali su u NEK-u i u susretima s papom Ivanom Pavlom II. No, ti masovni skupovi učvršćivali su više crkvenost tradicionalnog nego modernog i koncilskog tipa. Svojom teološkom koncepcijom bili su nerijetko usmjereni odviše na prošlost.
3. U pokoncilskoj Crkvi ukorjenjuju se i duhovni pokreti, kako oni uvezeni iz inozemstva, tako i oni, koji su autohtono nikli na hrvatskom tlu. Svi pokreti su plod posaborskog gibanja u Crkvi i specifične crkvene i društvene situacije kod nas. Dosada nisu uspjeli zahvatiti šire slojeve kršćana i ljudi, a isto niti veliki broj svećenika. Pokrete treba razlikovati od vjerničkih društava, koja se osnivaju na osnovi drukčijih motiva i kriterija, nego duhovni pokreti.
4. Deklerikalizacija pastoralnog djelovanja Crkve sporo napreduje. Prijelaz vjernika laika iz pretkoncilskog statusa »pastoralnog objekta« u pokoncilski status »pastoralnog subjekta« zasada se učinkovito dogodio samo na razini teološkog studija i školskog vjeronauka. Zasada laici nisu uključeni u pastoral prema modelu određenih laičkih službi. Uključenost laika u pojedina župna i biskupijska vijeća, nerijetko je odviše samo formalnog i predstavničkog karaktera.
5. Ozbiljna religijsko-sociološka istraživanja, izuzev Svećeničke ankete provedene 1971. godine, provode se u Hrvatskoj tek pri kraju 20. stoljeća. S jedne strane, do demokratskih promjena svako sociološko istraživanje povezano s vjerom, Crkvom, religijom bilo je pridržano marksističkoj sociologiji i marksističkim ustanovama. S druge strane, u Hrvatskoj se u svim pokoncilskim godinama teško probijala svijest da vjera i crkvenost imaju svoje vanjske i društvene komponente, pored onih unutarnjih i otajstvenih. Te vanjske komponente mogu se istraživati i pomoći da se Crkva suoči sa stvarnim stanjem vjere i crkvenosti, kako u Crkvi tako i u društvu.
6. Uz glavne pastoralno-teološke trendove poslije koncila postoje i pojedina pastoralna područja, koja su u svojevrsnom recipročnom i komplementarnom odnosu s glavnim pokoncilskim trendovima. Nove pokoncilске strukture, evangelizacijsko-katehetsko djelovanje, pastoral braka i obitelji, pastoral sakramenata, socijalno-karitativno dušobrižništvo, timski rad u župi kao i u ostalim crkvenim ustanovama ili razvoj visokog crkvenog školstva; jednom riječju, reformirana pokoncilska teološka teorija i crkvena praksa ovise o stupnju i intenzitetu glavnih teoloških pastoralnih trendova.
7. Usprkos početnog koncilskog entuzijazma nije se dogodilo optimalno zaživljavanje i učinkovito funkcioniranje pokoncilskih crkvenih struktura, neovi-

- sno da li su obvezatnog ili neobvezatnog karaktera. Nisu posvuda i na svim razinama (biskupijskoj i župnoj) osnovane i nerijetko su samo deklarativnog, a manje stvarno djelatnog karaktera.
8. Na području sakramenata učinjeni su najveći pastoralno-teološki pomaci. Uvedene su tolike vrijedne pastoralne inovacije. Utrošeno najviše dušobrižničke energije, naročito u pastoralu sakramenata kršćanske inicijacije. No nije se dokraja uspjelo u tome da sakramenti postanu i ostanu sastavni, vidljivi i učinkoviti dio kršćaninovog habitusa. Sakramente sve više zasjenjuje izvanjsko, manifestativno, folklorno i nacionalno. Eklezijalni, osobni i otajstveni vid s komponentom zajedništva nesvjesno se potiskuje u stranu.
  9. U pastoralu braka i obitelji učinjeni su određeni pomaci poslije Koncila. Počelo se s tečajevima pripreve za brak, osnovana su bračna savjetovaništa, održavane obiteljske ljetne škole i simpoziji, konferencije, studijski dani. Ali u tom pastoralu smije se govoriti i o pastoralnim propustima. U svim dekanatima i biskupijama nema sustavnih i kontinuiranih tečajeva pripreve za brak. Izostaje katehizacija odraslih i katehizacija roditelja, koja je već pred dva desetljeća postala pastoralnim imperativom.
  10. Visoko crkveno školstvo doživjelo je poslije Koncila razgranat i plodan razvoj. Osnovane i obnovljene su mnoge teologije i osnovani toliki instituti. Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu i njegove afilirane teologije priređivali su najrazličitije teološke skupove. 1999. godine osnovan je Katolički teološki fakultet u Splitu. Ipak nedostaje priključak na praksu s obzirom na laike i njihove laičke službe u pastoralnom djelovanju Crkve.
  11. Pastoral vojnika, zatvorenika, staraca dobio je stvarnu šansu tek demokratiskim promjenama, dogođenim 1990. godine, kada se taj pastoral počeo i institucionalizirati ulaskom u staračke domove, imenovanjem dušobrižnika u zatvorima, te uspostavom Vojnog vikarijata i vojnih kapelanija u Hrvatskoj.

Summary

PASTORAL AND THEOLOGICAL SHIFTS AFTER THE COUNCIL

The article analyses pastoral and theological trends and corresponding pastoral shifts in the years after the Council within a specific historical, social and political context in Croatia, i.e. in the Croatian Church. In the period after the Council, there is a certain amount of ambivalence present. On the one hand, there is enthusiasm and the sincere wish to conduct the transformation from the Pre-Council Church to the

Post-Council one. On the other hand, there is pastoral satiety, which makes pastoral activity less efficient. In some pastoral areas, not all of the possibilities ensuing from the spirit of the Second Vatican Council are being sufficiently applied.

The period following the Second Vatican Council is characterized by several features, e.g. Theological and Pastoral Week, weekly newspaper Glas koncila (The Council's Voice) and the center Kršćanska sadašnjost (The Christian Present) which have become the main promoters of the Council reconstruction of the Croatian Church. Nevertheless, the desired declericalization of the pastoral concept did not occur, the necessary ecclesiastical and sociological surveys have not been conducted and the model of the National Church was further supported, which manifested itself in the big religious meetings of the 70s and 80s. Despite the fact that there are different spiritual movements developing in Croatia and coming from outside of its borders, that an enviable and unique parish catechetization was developed (without the greater participation of lay persons) and that big shifts were conducted in the sacramentary pastoral, the Post-Council ecclesiastical and pastoral structures which are necessary for the pastoral activities of the Church have not become a custom.

The first democratic elections in 1990 caught the Church unprepared for more efficient functioning ad intra and especially ad extra. The imposed war as well as the post-war period diminished the critical and prophetic role and task of the Church in society. Nevertheless, during the 90s the Church succeeded in establishing the Military Vicarship and military chaplaincies, and in going into retirement homes and hospitals.

Finally it can be stated that the Church in Croatia did not succeed in adopting the Second Vatican Council in an optimal way, and it did not adapt optimally to the new social and political situation. Pastoral and theological shifts were not conducted to the same extent in all areas of ecclesiastical activity.

Key words: *Council enthusiasm, the Croatian Church, declericalization, pastoral shifts, churchianity, sacramentary pastoral.*